Journal of Political Science and Legal Studies **Original Article**

Received: 5 May 2026 **Revised: 21 May 2026** **Accepted: 14 August 2026**

กฎหมายและการจัดการความขัดแย้งชายแดน: กรณีศึกษาไทย–กัมพูชาและบทเรียนภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Law and Management of Border Conflicts: A Case Study of Thailand–Cambodia and Lessons from Southeast Asia

นายบุญสม ลำไทร[1]

Mr.Bunsum Lumsai

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาบทบาทของกฎหมายและกลไกทางการเมืองในการจัดการความขัดแย้งชายแดน โดยใช้กรณีศึกษาข้อพิพาทชายแดนไทย–กัมพูชาเป็นกรณีหลัก เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอธิปไตย ดินแดน และกฎหมายระหว่างประเทศ ตลอดจนผลกระทบของความขัดแย้งต่อชุมชนชายแดนและความมั่นคงของรัฐในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยใช้กรอบการวิเคราะห์แบบสหวิทยาการ ผสานแนวคิดกฎหมายระหว่างประเทศ รัฐศาสตร์ และมนุษยศาสตร์การเมือง โดยเน้นการวิเคราะห์เอกสารทางกฎหมาย คำตัดสินของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ และนโยบายระดับรัฐและภูมิภาค พบว่าแม้กลไกกฎหมายระหว่างประเทศ โดยเฉพาะศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ จะมีบทบาทสำคัญในการให้ความชัดเจนเชิงบรรทัดฐานทางกฎหมายและสร้างความชอบธรรมในข้อพิพาทด้านดินแดน แต่ก็มีข้อจำกัดด้านอำนาจบังคับใช้ และไม่อาจแยกออกจากพลวัตทางการเมือง ชาตินิยม และความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของรัฐคู่กรณีได้อย่างสิ้นเชิงในระดับภูมิภาค อาเซียนมีบทบาทสำคัญในการลดความตึงเครียดและรักษาเสถียรภาพผ่านหลักการวิถีอาเซียน (ASEAN Way) และการไม่แทรกแซง แต่ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างทำให้อาเซียนทำหน้าที่เป็น “พื้นที่กลางทางการเมือง” มากกว่ากลไกทางกฎหมายในการระงับข้อพิพาท บทความยังชี้ให้เห็นว่า ชุมชนชายแดนเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากความขัดแย้ง ทั้งในมิติชีวิตประจำวัน เศรษฐกิจ การเคลื่อนย้าย และสิทธิมนุษยชน แต่กลับมีบทบาทจำกัดในกระบวนการตัดสินใจทางกฎหมายและนโยบาย สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนความตึงเครียดระหว่างความมั่นคงของรัฐกับความมั่นคงของมนุษย์ งานนี้เสนอว่า การจัดการความขัดแย้งชายแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ควรพัฒนาไปสู่แนวทางแบบบูรณาการ ที่ผสาน

[1] นักวิชาการอิสระ ; Independent Scholar,สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน , Union for Civil Liberty (UCL) ,Thailand

Corresponding author, e-mail: bunsumlumsai@gmail.com,

กฎหมายระหว่างประเทศ การทูตระดับภูมิภาค และการมีส่วนร่วมของชุมชนชายแดน เพื่อสร้างสันติภาพและความมั่นคงที่ยั่งยืนในระยะยาว

คำสำคัญ: ความขัดแย้งชายแดน, ไทย–กัมพูชา, กฎหมายระหว่างประเทศ, อาเซียน, ความมั่นคงของมนุษย์

Abstract

This article examines the role of law and political mechanisms in managing border conflicts, using the Thai–Cambodian border dispute as a primary case study. It analyzes the relationship between sovereignty, territory, and international law, as well as the impacts of border conflicts on local communities and state security within the Southeast Asian context. Adopting an interdisciplinary analytical framework that integrates international law, political science, and political humanities, the study is based on documentary analysis of legal instruments, International Court of Justice (ICJ) judgments, and state and regional policy frameworks. The findings demonstrate that international legal mechanisms—particularly the ICJ—play a crucial role in providing normative clarity and legal legitimacy in territorial disputes. However, their effectiveness is constrained by limited enforcement capacity and by the persistent influence of domestic politics, nationalism, and historical memory in the disputing states. At the regional level, ASEAN contributes to conflict management by reducing tensions and maintaining regional stability through the ASEAN Way and the principle of non-interference. Nonetheless, structural limitations prevent ASEAN from functioning as a robust legal dispute settlement mechanism, positioning it instead as a political “middle ground” for dialogue. The article further highlights that border communities bear the direct social, economic, and human rights consequences of border conflicts, yet remain largely excluded from legal and policy decision-making processes. This exclusion underscores the tension between state-centric security and human security perspectives. The study argues that sustainable management of border disputes in Southeast Asia requires an integrated approach that combines international law, regional diplomacy, and meaningful participation of border communities. Such an approach is essential for fostering long-term peace, legitimacy, and security for both states and affected populations.

Keywords: Border conflict, Thai–Cambodian relations, International law, ASEAN, Human security

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหาความขัดแย้งชายแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ความขัดแย้งชายแดนเป็นหนึ่งในประเด็นโครงสร้างที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีรากฐานสำคัญจากกระบวนการกำหนดเส้นเขตแดนในยุคอาณานิคม การสืบทอดสนธิสัญญาระหว่างรัฐเจ้าอาณานิคมกับรัฐเอกราชภายหลัง และการทับซ้อนระหว่างภูมิศาสตร์ การเมือง และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ความขัดแย้งเหล่านี้มิได้เป็นเพียงข้อพิพาทเชิงเทคนิคด้านแผนที่หรือเส้นเขตแดน หากแต่สะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างของรัฐสมัยใหม่ในโลกหลังอาณานิคม ซึ่งต้องเผชิญกับความท้าทายในการสร้างอำนาจอธิปไตยที่มั่นคงควบคู่ไปกับการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคเดียวกัน (Shaw, 2017)

ในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความขัดแย้งชายแดนมักถูกจัดการผ่านกลไกทางการเมืองและการทูตมากกว่ากลไกทางกฎหมายระหว่างประเทศโดยตรง เนื่องจากข้อจำกัดเชิงบรรทัดฐานของอาเซียน เช่น หลักการไม่แทรกแซงกิจการภายใน และแนวปฏิบัติแบบวิถีอาเซียน(ASEAN Way) ที่เน้นฉันทามติและความยืดหยุ่นมากกว่าการบังคับใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด (ASEAN, 2007; Chachavalpongpun, 2011) อย่างไรก็ตามแนวทางดังกล่าวกลับทำให้ความขัดแย้งจำนวนมากถูก “แช่แข็ง” ไว้โดยมิได้รับการแก้ไขเชิงโครงสร้าง และพร้อมจะปะทุขึ้นอีกครั้งเมื่อเงื่อนไขทางการเมืองเอื้ออำนวย

ความสำคัญของการศึกษาความขัดแย้งชายแดนจึงไม่ได้จำกัดอยู่ที่ระดับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเท่านั้น หากยังเกี่ยวข้องโดยตรงกับความมั่นคงของมนุษย์ (Human security) และชีวิตประจำวันของชุมชนชายแดน ซึ่งมักตกอยู่ในสถานะ “พื้นที่ชายขอบของกฎหมาย” ที่อำนาจรัฐ การทหาร และกฎหมายระหว่างประเทศซ้อนทับกันอย่างซับซ้อน (Klein, 2014) ประเด็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นช่องว่างของงานวิจัยที่ยังให้ความสำคัญกับรัฐเป็นศูนย์กลางมากกว่าผลกระทบเชิงสังคมและมนุษยธรรม

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างอธิปไตย ดินแดน และกฎหมายระหว่างประเทศ

ในทางทฤษฎี อธิปไตยเหนือดินแดนถือเป็นแกนกลางของรัฐสมัยใหม่และเป็นหลักพื้นฐานของกฎหมายระหว่างประเทศ การกำหนดเส้นเขตแดนจึงไม่ใช่เพียงกระบวนการทางภูมิศาสตร์ หากแต่เป็นการสถาปนาอำนาจอธิปไตยและความชอบธรรมของรัฐในการใช้อำนาจเหนือพื้นที่และประชากร (Allott, 1999) อย่างไรก็ตามในโลกหลังสงครามเย็นและยุคโลกาภิวัตน์ ความสัมพันธ์ระหว่างอธิปไตยกับกฎหมายระหว่างประเทศกลับมีลักษณะตึงเครียดมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อข้อพิพาทดินแดนถูกนำเข้าสู่กลไกระงับข้อพิพาทระหว่างประเทศ เช่น ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (ICJ)

กฎหมายระหว่างประเทศในด้านข้อพิพาทชายแดนพยายามสร้างความแน่นอนผ่านหลักกฎหมาย เช่น หลักหลักกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสืบทอดพรมแดนเดิมตามกฎหมาย (Uti possidetis juris) การยอมรับ

สนธิสัญญาเดิม และกฎหมายจารีตประเพณี อย่างไรก็ดีการตีความและการบังคับใช้หลักการเหล่านี้ยังคงขึ้นอยู่กับบริบททางการเมืองและความยินยอมของรัฐคู่กรณี (Wolfrum, 2012) ส่งผลให้กฎหมายมิได้ทำหน้าที่เป็นกลไกที่เป็นกลางอย่างสมบูรณ์ หากแต่เป็นพื้นที่ต่อรองเชิงอำนาจระหว่างรัฐ ความตึงเครียดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดของกฎหมายระหว่างประเทศในการจัดการข้อพิพาทชายแดนในภูมิภาคที่ความมั่นคงของรัฐยังถูกนิยามในเชิงดินแดนอย่างเข้มข้น ขณะเดียวกันก็เปิดคำถามสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของกฎหมายในการลดทอนความรุนแรง หรือในทางกลับกัน การทำให้ข้อพิพาทกลายเป็นประเด็นชาตินิยมที่ถูกใช้ในทางการเมืองภายในประเทศ

1.3 เหตุผลในการเลือกกรณีศึกษาไทย–กัมพูชา

กรณีความขัดแย้งชายแดนไทย–กัมพูชานับเป็นหนึ่งในกรณีศึกษาที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจพลวัตของกฎหมายและการเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากเป็นข้อพิพาทที่มีทั้งมิติประวัติศาสตร์อาณานิคม กฎหมายระหว่างประเทศ และการเมืองภายในของรัฐคู่กรณี โดยเฉพาะคดีปราสาทพระวิหาร ซึ่งศาลยุติธรรมระหว่างประเทศมีคำตัดสินตั้งแต่ปี ค.ศ. 1962 และมีการตีความเพิ่มเติมในปี ค.ศ. 2013 (ICJ, 1962; ICJ, 2013)

ความโดดเด่นของกรณีนี้อยู่ที่การที่คำตัดสินทางกฎหมายระหว่างประเทศมิได้ยุติความขัดแย้งอย่างสิ้นเชิง หากแต่กลับกลายเป็นประเด็นถกเถียงซ้ำในบริบทการเมืองภายในของทั้งสองประเทศ โดยเฉพาะในช่วงที่กระแสชาตินิยมถูกปลุกเร้าเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมือง(Ciorciari, 2009) ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนข้อจำกัดของการพึ่งพากลไกศาลระหว่างประเทศเพียงอย่างเดียวโดยปราศจากกระบวนการจัดการผลกระทบทางสังคมและการเมือง นอกจากนี้ความขัดแย้งไทย–กัมพูชายังเปิดพื้นที่สำคัญในการศึกษาบทบาทของอาเซียนในฐานะกลไกภูมิภาค ซึ่งแม้จะมีความพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในการลดความตึงเครียด แต่ก็เผชิญกับข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและบรรทัดฐานอย่างชัดเจน (Setyowati & Nurulita, 2023)

2. กรอบทฤษฎีและแนวคิดการวิเคราะห์

2.1 ทฤษฎีอธิปไตย ดินแดน และพรมแดนในกฎหมายระหว่างประเทศ

แนวคิดเรื่องอธิปไตยเหนือดินแดน (Territorial sovereignty) เป็นรากฐานสำคัญของรัฐสมัยใหม่และกฎหมายระหว่างประเทศ โดยอธิปไตยถูกนิยามในฐานะอำนาจสูงสุดของรัฐในการควบคุมดินแดนและประชากรภายในเขตแดนของตน แนวคิดนี้พัฒนาขึ้นควบคู่กับระบบรัฐชาติแบบเวสต์ฟาเลีย ซึ่งยึดโยงดินแดน พรมแดน และอำนาจรัฐเข้าไว้ด้วยกันอย่างแนบแน่น(Shaw, 2017) ภายใต้กรอบนี้เส้นเขตแดนจึงมิใช่เพียงเส้นสมมติทางภูมิศาสตร์ หากแต่เป็นเส้นแบ่งอำนาจ ความชอบธรรม และอัตลักษณ์ของรัฐ

ในกฎหมายระหว่างประเทศ การกำหนดพรมแดนมักอาศัยสนธิสัญญา แผนที่ และหลักกฎหมายจารีต เช่น หลักหลักกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสืบทอดพรมแดนเดิมตามกฎหมาย (Uti possidetis juris) ซึ่งมีเป้าหมาย

เพื่อลดความขัดแย้งหลังการสิ้นสุดยุคอาณานิคม โดยคงเส้นเขตแดนเดิมไว้เพื่อหลีกเลี่ยงความไม่แน่นอน (Wolfrum, 2012) อย่างไรก็ดีในทางปฏิบัติหลักการดังกล่าวกลับสร้างปัญหาใหม่ในบริบทโลกหลังอาณานิคม เนื่องจากเส้นเขตแดนจำนวนมากไม่ได้สอดคล้องกับภูมิประเทศจริง วิถีชีวิตของชุมชน หรือความรับรู้ทางประวัติศาสตร์ของรัฐที่สืบทอดอธิปไตยมา

จากมุมมองเชิงวิพากษ์ นักทฤษฎีกฎหมายระหว่างประเทศชี้ว่า อธิปไตยมิได้เป็นแนวคิดที่เป็นกลาง หากแต่เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการเมืองระหว่างรัฐ (Allott, 1999) การอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนจึงมักถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองภายในประเทศ โดยเฉพาะในบริบทที่ชาตินิยมถูกระดมเพื่อสร้างความชอบธรรม ของรัฐหรือรัฐบาล กรอบทฤษฎีนี้ช่วยให้การศึกษาข้อพิพาทชายแดนไม่หยุดอยู่ที่การตีความตัวบทกฎหมาย หากมองเห็นพลวัตของอำนาจที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการอ้างกฎหมายดังกล่าว

2.2 แนวคิดการจัดการข้อพิพาทระหว่างรัฐ (International Dispute Settlement)

การจัดการข้อพิพาทระหว่างรัฐเป็นหนึ่งในภารกิจหลักของกฎหมายระหว่างประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อลดการใช้ความรุนแรงและรักษาสันติภาพระหว่างประเทศ กลไกที่ใช้ในการระงับข้อพิพาทมีตั้งแต่การเจรจา การไกล่เกลี่ย การอนุญาโตตุลาการ ไปจนถึงการพิจารณาคดีโดยศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (ICJ) ซึ่งถูกมองว่าเป็นกลไกที่เป็นทางการและมีความชอบธรรม สูงสุดในเชิงกฎหมาย (Shaw, 2017)

อย่างไรก็ตามแนวคิดคลาสสิกของการระงับข้อพิพาทมักตั้งอยู่บนสมมติฐานว่ารัฐเป็นตัวแสดงที่มีเหตุมีผล และยอมรับกฎหมายระหว่างประเทศในฐานะกติกากลาง แต่ในทางปฏิบัติ การตัดสินใจของรัฐในการยอมรับหรือปฏิเสธกลไกทางกฎหมายกลับขึ้นอยู่กับผลประโยชน์แห่งชาติและบริบทการเมืองภายในอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Ciorciari, 2009) ส่งผลให้คำตัดสินของศาลหรือข้อตกลงทางกฎหมายอาจไม่ถูกนำไปปฏิบัติอย่างเต็มที่ ในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ข้อจำกัดของกลไกการระงับข้อพิพาทยิ่งเด่นชัด เนื่องจากรัฐจำนวนมากให้ความสำคัญกับอธิปไตยและการไม่แทรกแซงกิจการภายในเป็นพิเศษ การพึ่งพาการเจรจาทวิภาคีหรือกลไกไม่เป็นทางการจึงกลายเป็นแนวปฏิบัติหลัก (Chachavalpongpun, 2011) กรอบแนวคิดนี้ช่วยอธิบายว่าทำไมแม้จะมีเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศที่ชัดเจน ความขัดแย้งชายแดนจำนวนมากรวมทั้งกรณีไทย–กัมพูชาจึงยังไม่สามารถยุติได้อย่างยั่งยืน

2.3 บทบาทกฎหมายกับความมั่นคงของรัฐ (Law–Security Nexus)

แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับความมั่นคงของรัฐ (Law–security nexus) ชี้ให้เห็นว่ากฎหมายมิได้ทำหน้าที่เพียงควบคุมการใช้อำนาจของรัฐ หากแต่ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างและรักษาความมั่นคงของรัฐด้วย ในบริบทข้อพิพาทชายแดน กฎหมายระหว่างประเทศถูกนำมาใช้เพื่อยืนยันอำนาจอธิปไตยและความชอบธรรม ของรัฐเหนือดินแดน ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับการรับรู้เรื่องความมั่นคงแห่งชาติ (Klein, 2014)

อย่างไรก็ดีการผูกโยงกฎหมายเข้ากับวาทกรรมความมั่นคงอาจนำไปสู่การขยายอำนาจรัฐเกินขอบเขตที่จำเป็น โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนที่มักถูกนิยามว่าเป็น “พื้นที่เสี่ยง” หรือ “พื้นที่ยุทธศาสตร์” การทหาร การ

ควบคุมการเคลื่อนไหว และมาตรการด้านความมั่นคงจึงถูกทำให้ชอบธรรมผ่านกรอบกฎหมาย (Stahn, 2008) ส่งผลให้กฎหมายกลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญหามากกว่าทางออก

กรอบความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับความมั่นคงของรัฐ ช่วยให้การวิเคราะห์ข้อพิพาทชายแดนมองเห็นความย้อนแย้งของกฎหมาย กล่าวคือในขณะที่กฎหมายถูกอ้างเพื่อรักษาสันติภาพและความมั่นคง แต่ในอีกด้านหนึ่ง กฎหมายเดียวกันอาจเอื้อให้เกิดการใช้กำลัง การละเมิดสิทธิ และความไม่มั่นคงในระดับมนุษย์ การทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงซ้อนนี้จึงมีความจำเป็นต่อการประเมินบทบาทของกฎหมายในความขัดแย้งไทย–กัมพูชา

2.4 แนวคิดมนุษยศาสตร์การเมืองและผลกระทบต่อชุมชนชายแดน

แนวคิดมนุษยศาสตร์การเมือง (Political humanism) และความมั่นคงของมนุษย์ (Human security) เสนอให้ขยับจุดศูนย์กลางของการวิเคราะห์จากรัฐไปสู่มนุษย์และชุมชน แนวคิดนี้ตั้งคำถามต่อกรอบการศึกษาที่มองความขัดแย้งชายแดนผ่านเลนส์อธิปไตยและความมั่นคงของรัฐเป็นหลัก โดยชี้ว่าความมั่นคงของรัฐไม่ได้หมายความว่ามนุษย์ในพื้นที่ชายแดนจะมีความมั่นคงตามไปด้วย (McCargo, 2012)

ในหลายกรณีชุมชนชายแดนต้องเผชิญกับผลกระทบจากความขัดแย้งโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นการจำกัดการเดินทาง การสูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจ หรือการอยู่ภายใต้การควบคุมของทหารและมาตรการความมั่นคงที่เข้มงวด แม้ประเด็นเหล่านี้จะไม่ปรากฏชัดในคำตัดสินทางกฎหมายหรือเอกสารทางการทูต แต่กลับเป็นส่วนสำคัญของความเป็นจริงทางสังคม (Klein, 2014)

การนำแนวคิดมนุษยศาสตร์การเมืองมาใช้ในบทความนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อเปิดพื้นที่ให้เสียงของชุมชนชายแดนและผลกระทบเชิงมนุษยธรรมได้รับการพิจารณาควบคู่ไปกับการวิเคราะห์กฎหมายและการเมืองระดับรัฐ กรอบแนวคิดนี้ช่วยเติมเต็มช่องว่างของงานวิจัยเดิม และชี้ให้เห็นว่าการจัดการข้อพิพาทชายแดนอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องผสานกฎหมาย สถาบัน และมนุษย์เข้าด้วยกันอย่างสมดุล

3. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของข้อพิพาทชายแดนไทย–กัมพูชา

3.1 สนธิสัญญาอาณานิคมและการกำหนดเส้นเขตแดน (1904–1907)

รากฐานสำคัญของข้อพิพาทชายแดนไทย–กัมพูชาสืบย้อนกลับไปยังช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่20 ภายใต้บริบทการขยายอำนาจของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสในอินโดจีน สนธิสัญญาระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ค.ศ. 1904 และ 1907 ถูกจัดทำขึ้นเพื่อกำหนดเส้นเขตแดนระหว่างสยามกับกัมพูชาในฐานะรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส การกำหนดเส้นเขตแดนดังกล่าวอาศัยทั้งหลักภูมิประเทศ เช่น สันปันน้ำ และเอกสารแผนที่ที่จัดทำโดยฝ่ายอาณานิคม ซึ่งสะท้อนอำนาจเชิงโครงสร้างที่ไม่สมดุลระหว่างคู่สัญญา

แม้สนธิสัญญาจะมีสถานะเป็นข้อตกลงทางกฎหมายระหว่างประเทศ แต่กระบวนการจัดทำแผนที่โดยเฉพาะแผนที่ภาคผนวกที่เรียกว่า “แผนที่ภาคผนวก 1” กลับกลายเป็นประเด็นถกเถียงในเวลาต่อมา เนื่องจาก

แผนที่ดังกล่าวมิได้ผ่านกระบวนการรับรองอย่างเป็นทางการโดยฝ่ายสยามในขณะนั้น ความคลุมเครือระหว่างตัวบทสนธิสัญญากับแผนที่จึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นของข้อพิพาทที่ฝังรากลึก และสะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างของการกำหนดพรมแดนในยุคอาณานิคมซึ่งมักละเลยความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์และสังคมของพื้นที่ชายแดน

3.2 คดีปราสาทพระวิหาร: คำตัดสินศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ปี 1962

คดีปราสาทพระวิหารที่ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (ICJ) ตัดสินเมื่อปี ค.ศ. 1962 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของข้อพิพาทชายแดนไทย–กัมพูชา ศาลวินิจฉัยว่าปราสาทพระวิหารตั้งอยู่ในอาณาเขตของกัมพูชา โดยให้ความสำคัญกับแผนที่ภาคผนวก1 และพฤติการณ์ของรัฐไทยที่มิได้คัดค้านแผนที่ดังกล่าวอย่างเป็นทางการเป็นระยะเวลานาน คำตัดสินนี้สะท้อนหลักกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยการยอมรับโดยปริยาย (Acquiescence) และความมั่นคงแน่นอนของพรมแดน

อย่างไรก็ดีในสังคมไทยคำตัดสินในปีค.ศ.1962 มิได้ถูกจดจำในฐานะประเด็นทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากแต่ถูกทำให้เป็นบาดแผลทางประวัติศาสตร์และสัญลักษณ์ของการ “สูญเสียดินแดน” ภายใต้อิทธิพลต่างชาติ การรับรู้เช่นนี้ทำให้คดีปราสาทพระวิหารกลายเป็นมากกว่าข้อพิพาทเชิงเทคนิคทางกฎหมาย แต่เป็นประเด็นอารมณ์และอัตลักษณ์ของชาติ ซึ่งส่งผลต่อท่าทีของรัฐและสังคมไทยต่อกัมพูชาอย่างต่อเนื่องยาวนาน

3.3 การตีความคำตัดสินศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ปี 2013 และผลต่ออำนาจอธิปไตย

ความขัดแย้งกลับมาปรากฏเด่นชัดอีกครั้งเมื่อกัมพูชาขอให้ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศตีความคำตัดสินปี 1962 ซึ่งนำไปสู่คำวินิจฉัยในปีค.ศ.2013 ศาลยืนยันว่ากัมพูชามีอำนาจอธิปไตยเหนือพื้นที่บริเวณปราสาทพระวิหาร และกำหนดให้ไทยต้องถอนกำลังออกจากพื้นที่ใกล้เคียงที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงปราสาท คำวินิจฉัยนี้มีเป้าหมายเพื่อคลี่คลายความคลุมเครือทางกฎหมายที่คงค้าง และลดความเสี่ยงของความขัดแย้งทางทหาร

อย่างไรก็ตามผลทางการเมืองของคำตัดสินกลับซับซ้อนกว่ามิติทางกฎหมาย ในประเทศไทยคำวินิจฉัยปี 2013 ถูกตีความในบางกระแสว่าเป็นการกระทบต่ออำนาจอธิปไตยและความมั่นคงของรัฐ ขณะที่ในกัมพูชาคำตัดสินเดียวกันถูกนำเสนอในฐานะชัยชนะทางประวัติศาสตร์และความชอบธรรมของรัฐชาติ ความแตกต่างในการตีความนี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้กฎหมายระหว่างประเทศจะมีบทบาทในการจัดการข้อพิพาท แต่ก็ไม่อาจแยกออกจากบริบทการเมืองภายในและวาทกรรมชาตินิยมของแต่ละรัฐได้

3.4 ความทรงจำทางประวัติศาสตร์และชาตินิยมในสองสังคม

ความทรงจำทางประวัติศาสตร์(Historical memory) มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมท่าทีของสังคมไทยและกัมพูชาต่อข้อพิพาทชายแดน เรื่องเล่าเกี่ยวกับอดีต ความรุ่งเรืองของอาณาจักร หรือประสบการณ์การถูกครอบงำจากภายนอกถูกถ่ายทอดผ่านการศึกษา สื่อ และวาทกรรมทางการเมือง ทำให้ข้อพิพาทชายแดนถูกมองผ่านกรอบอารมณ์ ความภาคภูมิใจ และความหวาดระแวง มากกว่าการพิจารณาเชิงกฎหมายอย่างเป็นกลาง ในบริบทนี้ ชาตินิยมทำหน้าที่ทั้งเป็นพลังทางการเมืองและเป็นอุปสรรคต่อการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน การปลุกเร้าความรู้สึก “เรา–เขา” ไม่เพียงทำให้ความขัดแย้งระหว่างรัฐทวีความตึงเครียด แต่ยังส่งผลกระทบต่อชุมชนชายแดน

ซึ่งต้องดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางเส้นแบ่งอธิปไตยที่ผันผวน กรอบการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์และความทรงจำจึงมีความจำเป็น เพื่อทำความเข้าใจว่าข้อพิพาทไทย–กัมพูชาไม่ได้ดำรงอยู่ในตัวบทกฎหมายเท่านั้น หากฝังรากอยู่ในจิตสำนึกและโครงสร้างทางสังคมของทั้งสองประเทศ

4. กลไกกฎหมายระหว่างประเทศในการจัดการข้อพิพาท

4.1 ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (ICJ): บทบาท ข้อจำกัด และอำนาจบังคับ

ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ (International Court of Justice- ICJ) เป็นกลไกตุลาการหลักของสหประชาชาติในการระงับข้อพิพาทระหว่างรัฐ โดยมีอำนาจวินิจฉัยคดีตามความยินยอมของรัฐคู่กรณี และตีความกฎหมายระหว่างประเทศในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับอธิปไตย ดินแดน และการปฏิบัติตามสนธิสัญญา บทบาทของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ในข้อพิพาทชายแดน เช่น กรณีไทย–กัมพูชา แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของกลไกกฎหมายในการให้ความชัดเจนเชิงบรรทัดฐานและสร้างความแน่นอนทางกฎหมาย(Legal certainty) ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ(Shaw, 2017) อย่างไรก็ดีอำนาจของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ มีข้อจำกัดสำคัญกล่าวคือ ศาลไม่มีเขตอำนาจโดยอัตโนมัติ หากแต่ต้องอาศัยความยินยอมของรัฐ ไม่ว่าจะผ่านสนธิสัญญา การรับอำนาจศาลล่วงหน้า หรือการยอมรับเป็นกรณีเฉพาะ นอกจากนี้ แม้คำตัดสินของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ จะมีผลผูกพันทางกฎหมาย แต่กลไกการบังคับใช้กลับพึ่งพาความร่วมมือของรัฐเป็นหลัก และในทางปฏิบัติ การบังคับตามคำตัดสินมักขึ้นอยู่กับแรงกดดันทางการเมืองและการทูตมากกว่ากลไกบังคับเชิงสถาบัน (Thirlway, 2013)

ในกรณีไทย–กัมพูชา บทบาทของศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ จึงมีลักษณะเป็น “ผู้ให้ความหมายทางกฎหมาย” มากกว่าผู้จัดการความขัดแย้งทั้งหมด คำตัดสินสามารถยุติข้อถกเถียงด้านกฎหมายบางประเด็นได้ แต่ไม่อาจลบล้างความรู้สึกทางการเมือง ชาตินิยม และผลประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ของรัฐได้โดยสิ้นเชิง สะท้อนข้อเท็จจริงว่าศาลยุติธรรมระหว่างประเทศดำรงอยู่ในโลกการเมือง มิใช่เหนือการเมือง

4.2 สนธิสัญญาและกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศ

นอกเหนือจากบทบาทของศาล กลไกสำคัญอีกประการหนึ่งในการจัดการข้อพิพาทชายแดนคือสนธิสัญญาและกฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศ สนธิสัญญากำหนดเส้นเขตแดนถือเป็นฐานทางกฎหมายหลักในการระบุอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน และได้รับการคุ้มครองโดยหลักสัญญาต้องเป็นสัญญา(Pacta sunt servanda) ซึ่งกำหนดให้รัฐต้องปฏิบัติตามพันธกรณีโดยสุจริต (Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969)

อย่างไรก็ดีปัญหาที่พบบ่อยในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ สนธิสัญญาชายแดนจำนวนมากถูกจัดทำขึ้นในยุคอาณานิคม โดยมีความคลุมเครือของภาษา แผนที่ หรือหลักการกำหนดเส้นเขตแดน เมื่อรัฐอาณานิคมเดิมได้รับเอกราช กฎหมายจารีตประเพณีระหว่างประเทศ โดยเฉพาะหลักหลักกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสืบ

ทอดพรมแดนเดิมตามกฎหมาย (Uti possidetis juris) ถูกนำมาใช้เพื่อคงเส้นเขตแดนเดิมไว้ เพื่อป้องกันความไม่มั่นคงทางดินแดน (Crawford, 2006) อย่างไรก็ตามหลักการดังกล่าวอาจขัดกับความรู้สึกความเป็นธรรมทางประวัติศาสตร์ของรัฐหรือประชาชนบางกลุ่ม

ในกรณีไทย–กัมพูชา การอ้างสนธิสัญญาและจารีตประเพณีระหว่างประเทศจึงไม่ใช่เพียงการถกเถียงทางเทคนิคทางกฎหมาย หากแต่เป็นการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างการรักษาเสถียรภาพของระบบรัฐชาติ กับการท้าทายมรดกทางกฎหมายจากยุคอาณานิคม ซึ่งยังคงส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างรัฐจนถึงปัจจุบัน

4.3 การใช้การทูตทวิภาคีและการเจรจาทางกฎหมาย

การทูตทวิภาคีและการเจรจาทางกฎหมายเป็นกลไกที่มีความยืดหยุ่นสูงในการจัดการข้อพิพาทชายแดน โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งให้ความสำคัญกับการหลีกเลี่ยงความขัดแย้งโดยตรงและการรักษาความสัมพันธ์ระยะยาว กลไกนี้เปิดโอกาสให้รัฐสามารถเจรจาประเด็นอ่อนไหว เช่น การจัดการพื้นที่ทับซ้อน การใช้ทรัพยากรร่วม หรือการเข้าถึงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยไม่ต้องผูกพันกับผลลัพธ์แบบชนะ–แพ้ของกระบวนการตุลาการ (ASEAN Secretariat, 2019)

ในบริบทไทย–กัมพูชา การตั้งคณะกรรมาธิการเขตแดนร่วม (Joint Boundary Commission- JBC) เป็นตัวอย่างของความพยายามใช้การทูตเชิงกฎหมาย (Legal diplomacy) เพื่อแก้ไขปัญหาในระดับเทคนิค อย่างไรก็ดีประสิทธิภาพของกลไกดังกล่าวมักขึ้นอยู่กับเสถียรภาพทางการเมืองภายในของแต่ละรัฐ และระดับความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เมื่อการเมืองภายในผันผวน การเจรจาทวิภาคีมักชะงักงันหรือถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง

4.4 ความตึงเครียดระหว่างกฎหมายกับการเมืองระหว่างประเทศ

ประเด็นสำคัญที่ปรากฏชัดจากการใช้กลไกกฎหมายระหว่างประเทศคือ ความตึงเครียดระหว่างตรรกะของกฎหมายกับตรรกะของการเมือง ในทางทฤษฎีกฎหมายระหว่างประเทศมีเป้าหมายเพื่อจำกัดการใช้อำนาจและจัดการความขัดแย้งอย่างสันติ แต่ในทางปฏิบัติรัฐมักเลือกใช้หรือหลีกเลี่ยงกลไกกฎหมายตามผลประโยชน์แห่งชาติและบริบททางการเมือง (Koskenniemi, 2005)

กรณีข้อพิพาทไทย–กัมพูชาแสดงให้เห็นว่า กฎหมายอาจถูกใช้ทั้งในฐานะเครื่องมือสร้างความชอบธรรมและในฐานะสนามต่อสู้ทางการเมือง คำตัดสินหรือหลักกฎหมายเดียวกันสามารถถูกตีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงในสองสังคม ความตึงเครียดนี้ทำให้การจัดการข้อพิพาทชายแดนไม่อาจพึ่งพากฎหมายเพียงลำพัง หากแต่ต้องอาศัยการประสานระหว่างกลไกกฎหมาย การทูต และความเข้าใจต่อพลวัตทางสังคมและการเมืองในพื้นที่ชายแดน

5. บทบาทของอาเซียนและกลไกภูมิภาค

5.1 หลักการวิถีอาเซียน (ASEAN Way) และการไม่แทรกแซง

อาเซียนพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของหลักการที่เรียกรวมกันว่าวิถีอาเซียน(ASEAN Way) ซึ่งเน้นความเป็นทางการต่ำ การตัดสินใจโดยฉันทามติ และการไม่แทรกแซงกิจการภายในของรัฐสมาชิก หลักการดังกล่าวมีบทบาท

สำคัญในการธำรงเสถียรภาพของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงหลังสงครามเย็น โดยเฉพาะในบริบทที่รัฐสมาชิกมีความหลากหลายทางการเมือง เศรษฐกิจ และระดับการพัฒนา (Acharya, 2014)

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาในบริบทของข้อพิพาทชายแดน หลักการไม่แทรกแซงกลับกลายเป็นข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่ทำให้อาเซียนไม่สามารถมีบทบาทเชิงรุกได้อย่างเต็มที่ การหลีกเลี่ยงการวิพากษ์หรือกดดันรัฐสมาชิกส่งผลให้อาเซียนมักเลือกบทบาทผู้สังเกตการณ์หรือผู้อำนวยความสะดวก มากกว่าการเป็นผู้ไกล่เกลี่ยอย่างเป็นทางการในข้อพิพาทที่มีความอ่อนไหวสูง (Jones, 2012)

ในกรณีข้อพิพาทไทย–กัมพูชา หลักการวิถีอาเซียน(ASEAN Way) ทำให้อาเซียนพยายามรักษาสมดุลระหว่างการไม่ละเมิดอธิปไตยของรัฐ กับการป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งลุกลามจนกระทบเสถียรภาพภูมิภาค บทบาทดังกล่าวจึงมีลักษณะ “ประคองสถานการณ์” มากกว่าการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้าง

5.2 กลไกระงับข้อพิพาทตามกฎบัตรอาเซียน

กฎบัตรอาเซียนค.ศ. 2007 ได้จัดตั้งกรอบทางกฎหมายเพื่อรองรับการระงับข้อพิพาทระหว่างรัฐสมาชิก โดยกำหนดให้ใช้วิธีการสันติ เช่น การเจรจา การไกล่เกลี่ย และการประนีประนอม ทั้งนี้ภายใต้กรอบสนธิสัญญาไมตรีและความร่วมมือ(Treaty of Amity and Cooperation -TAC) และกลไกที่เกี่ยวข้อง (ASEAN, 2008) ในเชิงหลักการ กลไกดังกล่าวสะท้อนความพยายามยกระดับอาเซียนจากองค์กรเชิงบรรทัดฐานไปสู่ประชาคมที่มีกติกาทางกฎหมายชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามกลไกระงับข้อพิพาทของอาเซียนยังคงขาดลักษณะบังคับใช้ (Enforcement mechanism) และไม่เปิดช่องให้องค์กรส่วนกลางมีอำนาจชี้ขาดโดยอิสระ การใช้กลไกเหล่านี้ยังขึ้นอยู่กับความสมัครใจของรัฐคู่กรณีเป็นหลัก ส่งผลให้ในทางปฏิบัติ รัฐมักเลือกใช้การเจรจาทวิภาคี หรือหันไปพึ่งกลไกภายนอก เช่น ศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ มากกว่าการใช้กรอบของอาเซียนเอง (Narine, 2018)

ในกรณีไทย–กัมพูชา แม้อาเซียนจะพยายามเสนอเวทีหารือและส่งผู้สังเกตการณ์ในบางช่วง แต่บทบาทดังกล่าวถูกจำกัดด้วยการขาดฉันทามติภายใน และความกังวลของรัฐสมาชิกเกี่ยวกับการสร้างบรรทัดฐานที่อาจย้อนกลับมากระทบตนเองในอนาคต

5.3 ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของอาเซียนในการจัดการข้อพิพาทชายแดน

ข้อจำกัดสำคัญของอาเซียนในการจัดการข้อพิพาทชายแดน คือ โครงสร้างองค์กรที่ให้ความสำคัญกับรัฐชาติเป็นศูนย์กลาง (State-centric) และหลีกเลี่ยงการโอนอำนาจอธิปไตยไปยังสถาบันส่วนกลาง อาเซียนจึงขาดทั้งทรัพยากร บุคลากร และอำนาจทางกฎหมายที่เพียงพอในการเข้าแทรกแซงหรือกำหนดแนวทางแก้ไขข้อพิพาทอย่างเป็นระบบ (Hameiri & Jones, 2015)

นอกจากนี้ความไม่สมดุลของอำนาจและผลประโยชน์ระหว่างรัฐสมาชิกยังส่งผลให้การสร้างจุดยืนร่วมเป็นไปได้ยาก รัฐที่มีข้อพิพาทมักกังวลว่าอาเซียนอาจกลายเป็นเวทีที่ฝ่ายตรงข้ามใช้สร้างความชอบธรรมทางการเมืองหรือกฎหมาย ขณะที่รัฐอื่นๆ มักเลือกวางตัวเป็นกลางเพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบทางการทูต ผลที่ตามมา คือ อาเซียนมีแนวโน้มทำหน้าที่ “ลดระดับความตึงเครียด” (Conflict management) มากกว่าการ “แก้ไขข้อพิพาท”

(Conflict resolution) ซึ่งสะท้อนข้อจำกัดเชิงโครงสร้างขององค์กรในฐานะประชาคมภูมิภาคที่ยังไม่พัฒนาไปสู่สหภาพเชิงกฎหมายอย่างเต็มรูปแบบ

5.4 อาเซียนในฐานะ “พื้นที่กลางทางการเมือง” มากกว่ากลไกทางกฎหมาย

เมื่อพิจารณาในภาพรวม บทบาทของอาเซียนในข้อพิพาทชายแดนไทย–กัมพูชา และกรณีอื่นๆ ในภูมิภาค สามารถอธิบายได้ว่า อาเซียนทำหน้าที่เป็น “พื้นที่กลางทางการเมือง” (Olitical space) มากกว่าการเป็นกลไกทางกฎหมายที่มีอำนาจชี้ขาด เวทีอาเซียนช่วยเปิดช่องทางการสื่อสาร ลดการเผชิญหน้าโดยตรง และรักษาบรรยากาศความร่วมมือในระดับภูมิภาค (Acharya, 2017)

บทบาทเช่นนี้มีคุณค่าในเชิงการเมืองและการทูต แต่ก็สะท้อนข้อจำกัดของอาเซียนในการตอบสนองต่อข้อพิพาทที่มีมิติทางกฎหมายและอธิปไตยเข้มข้น สำหรับข้อพิพาทชายแดนที่ฝังรากลึกทางประวัติศาสตร์และชาตินิยม กลไกของอาเซียนเพียงลำพังไม่เพียงพอ จำเป็นต้องประสานกับกลไกระหว่างประเทศอื่นๆ และการเจรจาในระดับทวิภาคี ดังนั้น บทบาทของอาเซียนจึงควรถูกมองอย่างสมจริง ไม่ใช่ในฐานะผู้ตัดสินข้อพิพาท แต่ในฐานะโครงสร้างสนับสนุนที่ช่วยป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งลุกลาม และเปิดพื้นที่ให้กฎหมาย การทูต และการเมืองสามารถทำงานร่วมกันได้ในระยะยาว

6. ผลกระทบของความขัดแย้งต่อชุมชนชายแดนและความมั่นคงของรัฐ

6.1 ชีวิตประจำวัน เศรษฐกิจ และการเคลื่อนย้ายของชุมชนชายแดน

ความขัดแย้งชายแดนมิได้จำกัดผลกระทบอยู่เพียงระดับรัฐต่อรัฐ หากแต่ส่งผลโดยตรงต่อชีวิตประจำวันของประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดน ซึ่งมักมีวิถีชีวิตข้ามพรมแดนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และเครือญาติ ชุมชนชายแดนไทย–กัมพูชาพึ่งพาการค้าชายแดน การเดินทางไปมาหาสู่ และการใช้ทรัพยากรร่วมกันมายาวนาน เมื่อเกิดความตึงเครียดหรือการปิดด่าน การดำรงชีวิตและรายได้ของประชาชนจึงได้รับผลกระทบอย่างฉับพลัน (Sothirak, 2012)

ในหลายกรณีมาตรการด้านความมั่นคงของรัฐ เช่น การจำกัดการเดินทางหรือการควบคุมพื้นที่ ถูกนำมาใช้โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบเชิงสังคมและเศรษฐกิจในระดับชุมชนอย่างเพียงพอ ชุมชนชายแดนจึงตกอยู่ในสภาพ “เปราะบางเชิงโครงสร้าง” ที่ต้องแบกรับต้นทุนของข้อพิพาทซึ่งตนมิได้เป็นผู้ก่อ (Storey, 2016)สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนช่องว่างระหว่างตรรกะของรัฐชาติที่มุ่งรักษาอธิปไตย กับความเป็นจริงของพื้นที่ชายแดนที่มีลักษณะลื่นไหลและซ้อนทับกันของอัตลักษณ์และผลประโยชน์ การจัดการข้อพิพาทที่ละเลยมิติชีวิตประจำวันจึงมีแนวโน้มซ้ำเติมความไม่พอใจและความรู้สึกถูกกีดกันของประชาชนในระยะยาว

6.2 ความมั่นคงของรัฐกับความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security)

ในกรอบความคิดด้านความมั่นคงแบบดั้งเดิม รัฐมักให้ความสำคัญกับการปกป้องอธิปไตยและบูรณภาพแห่งดินแดนเป็นศูนย์กลาง อย่างไรก็ตาม แนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security)เสนอให้ขยับจุดสนใจจาก

รัฐไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์ โดยเน้นความปลอดภัยในชีวิต สุขภาพ เศรษฐกิจ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (UNDP, 1994) กรณีความขัดแย้งชายแดนไทย–กัมพูชา แสดงให้เห็นความตึงเครียดระหว่างสองกรอบแนวคิดนี้อย่างชัดเจน มาตรการเสริมกำลังทหารอาจเพิ่มความมั่นคงของรัฐในเชิงยุทธศาสตร์ แต่ในขณะเดียวกันกลับสร้างความไม่มั่นคงให้กับประชาชนผ่านความหวาดกลัว ความไม่แน่นอน และการสูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจ (Acharya, 2001) การขาดการบูรณาการแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์เข้าไปในนโยบายชายแดน ทำให้รัฐมองประชาชนเป็น “ปัจจัยรอง” ของความมั่นคง ทั้งที่ในความเป็นจริง ความมั่นคงของรัฐในระยะยาวไม่อาจแยกขาดจากความมั่นคงของประชาชนในพื้นที่ชายแดนได้

6.3 การทหาร การควบคุมพื้นที่ และสิทธิมนุษยชน

การทหารเป็นเครื่องมือหลักที่รัฐใช้ในการยืนยันอำนาจอธิปไตยเหนือพื้นที่พิพาท อย่างไรก็ดี การเพิ่มกำลังทหารและการประกาศพื้นที่ควบคุมพิเศษมักมาพร้อมกับการจำกัดสิทธิเสรีภาพของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นการตรวจค้น การจำกัดการชุมนุม หรือการควบคุมการสื่อสาร ซึ่งอาจนำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนโดยไม่ได้ตั้งใจหรือโดยโครงสร้าง (ICRC, 2018)

ในบริบทชายแดนไทย–กัมพูชา การทหารมิได้เป็นเพียงประเด็นด้านความมั่นคง แต่ยังกลายเป็นปัจจัยทางการเมืองที่กระตุ้นชาตินิยมและความรู้สึกเป็นศัตรูในหมู่ประชาชนทั้งสองฝั่ง ผลที่ตามมาคือการลดทอนพื้นที่สนทนาและความร่วมมือระหว่างชุมชน ซึ่งเคยเป็นกลไกไม่เป็นทางการในการจัดการความขัดแย้งมาอย่างยาวนาน เมื่อกฎหมายความมั่นคงถูกใช้เป็นกรอบหลักในการบริหารพื้นที่ชายแดน โดยขาดกลไกตรวจสอบและการมีส่วนร่วมของชุมชน ความเสี่ยงต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนจึงเพิ่มสูงขึ้น และบั่นทอนความชอบธรรมของรัฐในสายตาของประชาชนในระยะยาว

6.4 ชุมชนชายแดนในฐานะผู้ได้รับผลกระทบแต่ไร้เสียงทางกฎหมาย

แม้ชุมชนชายแดนจะเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากข้อพิพาท แต่กลับมีบทบาทจำกัดอย่างยิ่งในกระบวนการตัดสินใจทางกฎหมายและการเมืองระดับรัฐ กลไกการระงับข้อพิพาททั้งในระดับทวิภาคี ระดับภูมิภาค และระดับระหว่างประเทศ ล้วนเป็นกระบวนการที่รัฐผูกขาดอำนาจในการกำหนดวาระและผลลัพธ์ (Scott, 2012) การที่ชุมชนชายแดนขาดสถานะทางกฎหมายในกระบวนการเหล่านี้ทำให้ประสบการณ์ ความต้องการ และความรู้ท้องถิ่นถูกกันออกจากการออกแบบนโยบาย ความเงียบเชิงโครงสร้างนี้ไม่เพียงสะท้อนความไม่สมดุลของอำนาจ แต่ยังทำให้การจัดการข้อพิพาทขาดความยั่งยืน เนื่องจากไม่ตอบสนองต่อเงื่อนไขชีวิตจริงในพื้นที่ การมองชุมชนชายแดนในฐานะ “ผู้มีส่วนได้เสียทางกฎหมาย” (Legal stakeholders) จึงเป็นโจทย์สำคัญในอนาคต หากรัฐและกลไกภูมิภาคต้องการจัดการข้อพิพาทชายแดนอย่างสันติและยั่งยืน บทเรียนจากกรณีไทย–กัมพูชาชี้ให้เห็นว่า การละเลยเสียงของชุมชนมิใช่เพียงปัญหาด้านสิทธิมนุษยชน หากแต่เป็นความเสี่ยงต่อความมั่นคงของรัฐเองในระยะยาว

7. บทเรียนเชิงนโยบายและข้อเสนอสำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

7.1 บทเรียนจากข้อพิพาทชายแดนไทย–กัมพูชาในระดับภูมิภาค

กรณีข้อพิพาทชายแดนไทย–กัมพูชาแสดงให้เห็นว่า ความขัดแย้งด้านอธิปไตยและดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่อาจถูกอธิบายหรือจัดการได้ด้วยกรอบกฎหมายระหว่างประเทศเพียงลำพัง แม้กลไกอย่างศาลยุติธรรมระหว่างประเทศจะสามารถให้ความชัดเจนเชิงบรรทัดฐานทางกฎหมาย แต่ในทางปฏิบัติผลลัพธ์ของกระบวนการทางกฎหมายยังคงต้องเผชิญกับพลวัตของการเมืองภายใน ชาตินิยม และความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคม (Koskenniemi, 2005)

บทเรียนสำคัญประการแรกคือ ความจำเป็นในการบูรณาการกฎหมายกับการเมืองอย่างมีสติ (Law–politics awareness) รัฐในภูมิภาคควรตระหนักว่าการนำข้อพิพาทเข้าสู่กระบวนการทางกฎหมายระหว่างประเทศมิใช่จุดจบของความขัดแย้ง หากแต่เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการจัดการทางสังคมและการเมืองที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น การขาดการเตรียมความพร้อมด้านการสื่อสารสาธารณะและการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจทำให้คำตัดสินทางกฎหมายกลายเป็นเชื้อไฟทางการเมืองแทนที่จะเป็นเครื่องมือสร้างสันติภาพ บทเรียนประการที่สองคือความสำคัญของมิติชุมชนชายแดน ซึ่งมักถูกละเลยในกรอบการกำหนดนโยบายระดับรัฐ ข้อพิพาทที่ไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อชีวิตประจำวัน เศรษฐกิจ และศักดิ์ศรีของประชาชนในพื้นที่ มีแนวโน้มสร้างความไม่พอใจสะสม และบั่นทอนความชอบธรรมของรัฐในระยะยาว

7.2 ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในระดับรัฐ ข้อเสนอเชิงนโยบายประการแรกคือ การพัฒนากรอบนโยบายชายแดนที่ผสานแนวคิดความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) เข้ากับความมั่นคงของรัฐอย่างเป็นระบบ นโยบายด้านอธิปไตยและความมั่นคงควรประเมินผลกระทบต่อชุมชนชายแดนควบคู่ไปกับผลประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ โดยกำหนดกลไกเยียวยาและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารพื้นที่พิพาท (UNDP, 1994)

ประการที่สอง รัฐควรใช้กฎหมายระหว่างประเทศอย่างรับผิดชอบ โดยหลีกเลี่ยงการนำกฎหมายมาเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมทางการเมืองภายใน การสื่อสารต่อสาธารณะเกี่ยวกับกระบวนการทางกฎหมายและผลของคำตัดสินควรมีความรอบคอบ โปร่งใส และเคารพข้อเท็จจริง เพื่อลดการบิดเบือนเชิงชาตินิยมและการปลุกเร้าความเกลียดชังระหว่างประชาชนสองฝั่งชายแดน

ประการที่สาม ควรส่งเสริมกลไกความร่วมมือระดับท้องถิ่นและข้ามพรมแดน เช่น การค้าชุมชน การจัดการทรัพยากรร่วม และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม เพื่อสร้าง “สันติภาพจากล่างขึ้นบน” (Bottom-up peacebuilding) ซึ่งสามารถทำหน้าที่เป็นกันชนทางสังคมเมื่อเกิดความตึงเครียดในระดับรัฐ (Acharya, 2017)

7.3 ข้อเสนอเชิงนโยบายต่ออาเซียนและกลไกภูมิภาค

สำหรับอาเซียน บทเรียนจากข้อพิพาทชายแดนชี้ให้เห็นความจำเป็นในการทบทวนบทบาทขององค์กรจากการเป็นเพียงเวทีทางการเมือง ไปสู่การเป็นโครงสร้างสนับสนุนการจัดการข้อพิพาทอย่างเป็นระบบมากขึ้น แม้หลักการวิถีอาเซียน(ASEAN Way) จะยังคงมีคุณค่าในการรักษาความไว้วางใจระหว่างรัฐ แต่ควรมีการพัฒนา “พื้นที่ยืดหยุ่นทางกฎหมาย” (Flexible legal space) ที่เปิดโอกาสให้อาเซียนมีบทบาทเชิงป้องกันและเชิงไกล่เกลี่ยได้มากขึ้นโดยไม่ละเมิดอธิปไตยของรัฐสมาชิก (Acharya, 2014)

ข้อเสนอหนึ่งคือ การเสริมบทบาทของเลขาธิการอาเซียนหรือคณะผู้แทนพิเศษในฐานะผู้อำนวยความสะดวกด้านการเจรจาเชิงกฎหมาย (Legal facilitation) ในข้อพิพาทชายแดน โดยเน้นการลดความตึงเครียดและสร้างบรรทัดฐานความร่วมมือ มากกว่าการชี้ขาดข้อพิพาทโดยตรง

นอกจากนี้อาเซียนควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมและชุมชนชายแดนในระดับภูมิภาค ผ่านเวทีคู่ขนาน (Track-two or track-three diplomacy) เพื่อให้เสียงของผู้ได้รับผลกระทบถูกนำมาพิจารณาในกระบวนการกำหนดนโยบาย

7.4 บทสรุปเชิงนโยบาย: สู่การจัดการข้อพิพาทชายแดนอย่างยั่งยืน

ในภาพรวมบทเรียนจากกรณีไทย–กัมพูชาชี้ให้เห็นว่า การจัดการข้อพิพาทชายแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำเป็นต้องก้าวพ้นกรอบคิดแบบรัฐเป็นศูนย์กลางเพียงอย่างเดียว และหันมามองกฎหมาย การเมือง และมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบที่เชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก

การผสานกฎหมายระหว่างประเทศกับการทูตเชิงสร้างสรรค์ บทบาทของอาเซียนในฐานะพื้นที่กลาง และการยอมรับชุมชนชายแดนเป็นผู้มีส่วนได้เสีย จะช่วยลดความเสี่ยงของความขัดแย้งซ้ำซ้อน และสร้างเงื่อนไขของสันติภาพที่ยั่งยืนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สรุป

บทความนี้ได้วิเคราะห์การจัดการความขัดแย้งชายแดนผ่านกรณีศึกษาไทย–กัมพูชา โดยเน้นบทบาทของรัฐ กฎหมายระหว่างประเทศ กลไกภูมิภาค และผลกระทบต่อชุมชนชายแดนในมิติทางสังคม เศรษฐกิจ และสิทธิมนุษยชน การศึกษาแสดงให้เห็นว่าข้อพิพาทชายแดนมิใช่เพียงประเด็นเชิงเทคนิคด้านเส้นเขตแดนหรือการตีความสนธิสัญญา หากแต่เป็นสนามการเมืองที่ซับซ้อน ซึ่งกฎหมาย อำนาจ และความทรงจำทางประวัติศาสตร์ปะทะกันอย่างต่อเนื่อง

ในเชิงกฎหมายระหว่างประเทศ บทความชี้ให้เห็นว่ากลไกอย่างศาลยุติธรรมระหว่างประเทศมีบทบาทสำคัญในการให้ความชัดเจนเชิงบรรทัดฐานและความชอบธรรมทางกฎหมาย แต่ขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดด้าน

อำนาจบังคับใช้ และไม่อาจแยกขาดจากบริบททางการเมืองของรัฐคู่กรณีได้โดยสิ้นเชิง คำตัดสินทางกฎหมายจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการความขัดแย้ง มิใช่คำตอบสุดท้ายของปัญหา

ในระดับภูมิภาค บทบาทของอาเซียนสะท้อนความย้อนแย้งระหว่างการรักษาเสถียรภาพกับข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง หลักการวิถีอาเซียน(ASEAN Way) และการไม่แทรกแซงช่วยลดความตึงเครียดและเปิดพื้นที่การสื่อสาร แต่กลับจำกัดศักยภาพของอาเซียนในการเป็นกลไกเชิงกฎหมายหรือเชิงไกล่เกลี่ยอย่างจริงจัง อาเซียนจึงทำหน้าที่เป็น “พื้นที่กลางทางการเมือง” มากกว่าการเป็นผู้จัดการข้อพิพาทอย่างเป็นทางการ

ประเด็นสำคัญที่บทความเน้นย้ำคือ ผลกระทบของความขัดแย้งต่อชุมชนชายแดน ซึ่งมักถูกละเลยในกรอบนโยบายแบบรัฐเป็นศูนย์กลาง ชุมชนเหล่านี้เป็นผู้แบกรับต้นทุนของข้อพิพาท ทั้งในรูปแบบของความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ การจำกัดเสรีภาพ และความเสี่ยงด้านสิทธิมนุษยชน แต่กลับไม่มีพื้นที่ทางกฎหมายหรือการเมืองในการส่งเสียงของตนเองอย่างแท้จริง สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนความจำเป็นในการขยับกรอบความมั่นคงจากการคุ้มครองรัฐ ไปสู่การคุ้มครองมนุษย์ควบคู่กัน

ในภาพรวม บทความเสนอว่า การจัดการความขัดแย้งชายแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ควรมุ่งสู่แนวทางแบบบูรณาการ ที่ผสานกฎหมายระหว่างประเทศ การทูตระดับภูมิภาค และการมีส่วนร่วมของชุมชนชายแดนอย่างเป็นระบบ การยอมรับบทบาทของมนุษย์ในฐานะผู้มีส่วนได้เสีย ไม่เพียงช่วยลดความตึงเครียดในระยะสั้น แต่ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญของสันติภาพและความมั่นคงที่ยั่งยืนในระยะยาวของรัฐและภูมิภาค

เอกสารอ้างอิง

เพชรณพัฒน์ ศรีวุฒิยประภา. (2567). สถานะทางกฎหมายของเส้นเขตแดนตามแผนที่ภาคผนวก I: คดีปราสาทพระวิหาร. วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, 7(1), 1–34. https://so08.tci-thaijo.org/index.php/MFULJ/article/view/317

สุคนธ์ทิพย์ ทวีจันทร์. (2568). ความขัดแย้งชายแดนไทย–กัมพูชาและแนวทางการจัดการเพื่อสันติภาพอย่างยั่งยืน. วารสารสังคมศาสตร์บูรณาการ, 12(2), 45–72. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/bim/article/view/287937

Allott, P. (1999). The concept of international law. European Journal of International Law, 10(1), 31–50. https://doi.org/10.1093/ejil/10.1.31

ASEAN. (2007). The ASEAN Charter. Jakarta: ASEAN Secretariat. https://asean.org/asean/asean-charter/

Benjarongkapan, K., & Priaoprasit, N. (2025). The management of maritime boundary dispute between Thailand and Cambodia: Considerations of international law and politics. Nitiparitat Journal, 5(3), 59–95. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/NitiPariJ/article/view/287589

Chachavalpongpun, P. (2011). Thailand–Cambodia border conflict: The failure of ASEAN's dispute settlement mechanisms. ISEAS Working Paper. https://www.iseas.edu.sg/wp-content/uploads/pdfs/WP_Pavin.pdf

Ciorciari, J. D. (2009). The battle for Preah Vihear: Thailand, Cambodia, and the politics of international law. Stanford University Press. https://doi.org/10.1515/9780804772576

International Court of Justice. (1962). Case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand), Judgment of 15 June 1962.https://www.icj-cij.org/case/45

International Court of Justice. (2013). Request for interpretation of the judgment of 15 June 1962 in the case concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia v. Thailand). https://www.icj-cij.org/case/151

Klein, N. (2014). Maritime security and the law of the sea. Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198708403.001.0001

McCargo, D. (2012). Mapping national anxieties: Thailand's southern conflict. NUS Press. https://doi.org/10.2307/j.ctv1ntg2n

Reuters. (2025, June 15). Cambodia asks World Court to settle border disputes with Thailand. https://www.reuters.com/world/asia-pacific/cambodia-asks-world-court-settle-border-disputes-with-thailand-2025-06-15/

Reuters. (2025, July 25). Thailand rejects international mediation to end fighting with Cambodia. https://www.reuters.com/world/asia-pacific/thailand-rejects-international-mediation-end-fighting-with-cambodia-2025-07-25/

Reuters. (2026, January 5). Thailand–Cambodia ceasefire gradually being implemented, China says.https://www.reuters.com/world/china/thailand-cambodia-ceasefire-gradually-being-implemented-says-china-2026-01-05/

Setyowati, H., & Nurulita, A. (2023). The role of ASEAN in dispute resolution between Thailand and Cambodia. International Law Discourse in Southeast Asia, 2(1), 149–170. https://doi.org/10.15294/ildisea.v2i1.66152

Shaw, M. N. (2017). International law (8th ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781316979165

Stahn, C. (2008). The law and practice of international territorial administration. Cambridge University Press.https://doi.org/10.1017/CBO9780511511603

United Nations. (1982). United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

Wolfrum, R. (Ed.). (2012). The Max Planck encyclopedia of public international law. Oxford University Press.https://doi.org/10.1093/law/epil/9780199231696.001.0001